

ИНТИМНАТА ЛИРИКА НА СМИРНЕНСКИ

Елена Димитрова

Великият пролетарски поет обикновено живее в нашето съзнание с ослепителния блясък на поетичните си образи, с увеличащата динамика и героика на масовите революционни сцени, с младежката си екзалтация.

Но ако изчерпим само с тези черти творческия портрет на поета, той би бил много незавършен. Въдхновеният пролетарски певец се оказва майстор и в нежната, интимна лирика, в късия разказ, в очерка, във фейлетона и в сатиричната поезия. Смирненски е дълбока, свръхчувствителна натура. В неговата поезия оживява един лирически герой с необикновено богата душевност, с изгарящи контрастни чувства. Възторженият, екзалтиран борец, гневният сатирик познава и дълбокото лично страдание, и нежните сърдечни трепети, и лудешката младежка веселост.

Този палав младеж в хумористичните си работи понякога взима позата на епикуреец, подхвърля дръзки закачки към ученички и слугини. Той се препоръчва за безделник, който се занимава с плоски любовни истории, пилее парите на баща си, пие, играе на комар. Биографичните данни обаче убедително доказват, че Смирненски няма нищо общо с този образ на бохем. Той го е измислил под влияние на литературната мода. Младежкото перо е повлечено от потока на тогавашния хумористичен печат. Понякога бохемските мотиви се смесват с бликащата жизнерадост на поета, с неговото опиянение от младостта. В стихотворението „Ний сме весели бродяги“ от 1917 г., като се абстрахираме от някои бохемски изявления, виждаме сложния образ на един младеж, който се стреми към някаква хубава, макар и неясна мечта, мъжествено понася негодите благодарение на своята жизненост, на вроденото чувство за хумор. Всички негови близки го помнят като много скромен и срамежлив. През 1919 г. поетът дълбоко се влюбва в една синеока девойка — Пенка Михайлова, която той нарича Лорелай. Но не се осмелява да ѝ открие любовта си. „Той беше стеснителен — ми разказваше тя — и не даваше възшен израз на чувствата си. Като ме видеше, изчервяваше се, подаваше ми свои стихотворения придружаваше ме няколко крачки и си отиваше.“ По-късно Смирненски се увелича по едно интересно, замислено момиче — Пенка Генджева, на която той измисля прякор Задумич. Тя е съученичка на сестра му и често ходи у тях. И двамата свенливо спотайват своята обич. А на нея поетът посвещава „Червените ескадрони“ и „През бурята“. Съдържана нежност съдържат писмата му до Жения Дюстабанова, които са истински художествени произведения. В едно от тях Смирненски я нарича „любима, другарка и сестра.“ В пълно съответствие с тези факти от личната биография на поета в нехумористичните любовни стихотворения чувството е пречистено от еротика. То е съчетано с дълбока почит към любимата, от него лъха душевна чистота и сван:

С възторжени очи и трепетно сърце
аз ще пристъпя тихо, и бавно и свенливо,
тях — белите цветя на своето сърце,
пред твоите крака ще сложа мълчаливо.

«Есенни листа», 1919

В ранната си младост в стихотворението „Черешка“ поетът е предал един светъл, макар и мимолетен любовен трепет, с изящна простота е нахвърлил пленителен портрет на селска девойка:

Пристегната гиздаво в пъстър костюм,
пристъпяше свежа и лека
и скоро възви ти по прашния друм
от малката тиха пътека.

На нас, чужденците, със поглед смутен
по шепи черешки подаде.
И всеки въздъхна, от тебе пленен,
зер бяхме и тримата млади.

В ранното творчество на Смирненски блести с финеса на поетичното виждане и стихотворението „Розов трън в сърцето“, което напомня „Розичка“ от Гюте. Сякаш ни понася грациозната игривост на Моцартова музика. Трогателно мил и съдържателен е живият диалог между девойката и момъка, когото тя неволно е убола с подарените от нея рози:

— Ах, убола съм ви пръста —
тихичко продума тя.

— Колко, колко съм неловка!
Много те боли, нали?

— Не, госпожице красива,
пръста никак не боли!

— Да, но виждам кръв по него,
малко светло колелце.

— Не, кръвта не е от пръста,
а от моето сърце.

За своята Лорелай Смирненски написва вълнуваща лирика. Обичта му обаче е несподелена. Скръбта на лирическият герой е дълбока, но овладяна. Стихотворението „Среднощни сенки“ с посвещение „На Лорелай от Софроний“ е неравносвойно като цяло. Но в отделни строфи поетът е постигнал вълнуващ израз на своята мъка, по дебеляновски е съчетал артистичното бохемство и трагизма:

В среднощ среброкрила тъпни многоцветни
щом стихнат, сломени от лих маскарад,
и месец замислен безшумно наметне
безплатни одежди на спящия град,
вървим ние трима царе безмонетни,
пияни от бира, тъга и любов.

В някои творби от ранния период откриваме явни следи от влиянието на Яворов и Дебелянов. И Смирненски като тях обича възвишено и чисто, не смее да се доближи до любимата, за да не разруши красивия образ, който носи в сърцето си, да не оскверни чувствата си. „Недей дохожда“ е съзвучно

на Яворовото стихотворение „Насаме“, в което сложната диалектика на човешките чувства е изразена с дълбоко психологическо прозрение:

Под нежната омая на вечер замечтана — хят
и двама ний горим! — не идвай чак при мен . . .
В прегръдките си взел те, когато ще желая
цял с тебе да се слея — и ний ще се топим
в блаженство и забрава, мъчително далече
от себе си тогава усещал те бих аз.

В ръкописната редакция на „Недей дохожда“, без да копира безпомощно, но и без да постигне силата и драматизма на Яворов, младият автор непосредствено е предал същата сложност на своето отношение към любимата, същия чист порив:

О, как те чакам, как! Но ти недей пристъпя!
От тука ще следя аз твой лек вървеж.
Така ще бъдеш ти за мене триж по-скъпа,
и тройно ще пламти жестокий ми копнеж.

Младият поет чувствава трептенията на собствената си душа, уловени и предадени по съвършен начин в поезията на Яворов и Дебелянов. Тяхното влияние, но вече асимилирано, личи и в зрялото му творчество, защото те са му духовно сродни. Заради тази вътрешна близост в тихите летни вечери Смирненски прехласнат декламира стихотворения от Дебелянов, опива се от тяхната музика. И в неговата артистична душа скръбта звучи в мелодии и образи, напомнящи поезията на Дебелянов:

Над мене нивга вишните с привет
и тиха скръб да не шумят.
И месецът над моя път
да не възпре загадъчен и блед,
посребрил ярко спомена за тебе.

«Копнеж», 1921

Облъхва ни меланхоличността, възвишената тъга на Дебеляновите елегии и в стихотворението „Минало“ (1919):

На огнени ленти от двете страни
на насипа бликнал бе мак;
сред него, упити от скръб и любов,
ний чакахме дългия влак.

От тези примери ясно личи, че Смирненски не се опира немощно на чуждите образци. Той изгражда свои поетични образи и картини. Но интонацията, звучността на стиха, настроението, го сближават с лириката на Дебелянов. Колкото и да са вътрешно сродни Смирненски и неговите любими учители, между тях съществуват и немалки различия. Душата на Дебелянов е разпъната от мъчителна драма. Поетът е устремен към възвишени, неземни светове:

Любовта ни е чист непомътен кристал,
и със звездни венци вечността ни венчава.

«Светът спомен»

или:

Но възжаждал вечна красота,
аз отвъргнах тленния ѝ дар.

«Спи градът»

Но у Дебелянов е много силен и поривът за земно щастие. Духовното и плътското в любовта са в непримирима борба. Поеът непрестанно е изправен на безпощаден съд от собствената си съвест. Тази вътрешна раздвоеност, неумолната самоприсъда, разтърсват със своя трагизъм в „Легенда за разблудната царкиня“ и в някои елегии. У Смирненски няма такива вътрешни драми и конфликти. Но той изживява дълбоко страдание от несподелена любов. А Дебелянов, както и Яворов написаха и слънчева, радостна любовна поезия, защото познаха и мигове на пълноценно щастие. И при Дебелянов, както и при Смирненски, раздялата тежи като злокобен жребий, но не защото обичаното момиче е равнодушно към него, а защото то е обречено на най-страшния съперник — смъртта. Другият любим учител на Смирненски — Яворов, е още по-трагично раздвоен. Както сам изповядва, в душата му се борят две души — на ангел и на демон. Подобно на героите на Достоевски тези непримирими вътрешни двойници го хвърлят в пъклени мъки. И в полети, и в падения страданието неотлъчно го следва. Наред с въздушно нежните песни за девойката, чиято любов като „прохладен лъх от ангелско крило“ го възражда и пречиства, в поезията на Яворов звучат сърцераздиращи стонове на отчаяние и угризения. Хаотичните кошмари в „Нощ“ са влудяващи със своя ужас. И Яворов като Дебелянов отблъсва жената, която ще омърси чувствата му със „саждите на страстта“. Но той се бои и от себе си, от собствения си демонизъм. И тогава в гореща молитва призовава свещената сянка на майка си да го пази от греховни дела („Молитва“). Яворов стига до философски обобщения за непреодолимата отчужденост между мъжа и жената, които, устремени един към друг „в жажда и притома“, винаги ще останат далечни („Сенки“). В душата на Смирненски няма такива мъчителни противоречия и такова виждане на любовта. Но тя никога не му носи радост, защото или е безответна, или е обречена на раздяла. И когато пише екзалтирани песни за подвига на разбунените роби, и жизнерадостни хуморески, неговата богата душа е разкъсвана от жестоки страдания. В интимната му лирика основното настроение е скръбта. В редица лирични изповеди Смирненски постига свои интонации, свои оригинални поетични образи. Особено дълбок е трагизмът в „Горчиво кафе“. То грабва със своята музика, със силата на изразните средства:

Отвориш ли тръпнейки плика й цветен
и лъхне ли дъх мразовит,
упит от тъгата на поздрава сетен,
не гледай тъй блед и убит,
изтрий от сърце си мечтите парфюмни
за черни очи-кадифе, —
под тъмната стряха на мисли безумни
свари си горчиво кафе.

Винаги ще вълнуват с искреността на чувството и с лиричната мелодия интимните изповеди на поета. С трудно уловимите токове на истинското изкуство той предава и на нас своето настроение:

А след пир, а след звън пак самотен и бледен
приюти ме безмълвна тъма
и под черно крило угнетен и приведен,
препрочитам далечни писма.

«Зима»

Колкото и да е отчаян, Смирненски не изпада в афект. Той е примирен пред страданието. Не прави усилия да промени съдбата си, а се стреми да я понася мъжествено.

И, разпилял златистия пращел
на утринните си мечти,
всреднощ край вашите врати
да мина бледен като чужденец,
усмихнал се през тъмната си мъка.

«Копнеж»

И когато любимата ще „тръпне под сватбен венец“ с друг, той ще намери сили да участва в нейния празник и да се прости завинаги с нея.

В стихотворенията, посветени на Мина Тодорова, Яворов изобрази с реноаровски тонове духовния портрет на тази необикновена девойка. Смирненски почти не говори за качествата на своята любима. Той е много лаконичен при нейното описание. Както в „Цветарка“ и „Жълтата гостенка“, само загатва за някои черти на любимата. В едно стихотворение я нарича „святая жена“, а в друго — „светлият лик“. Често споменава за сини очи, очи теменижени, за златни коси, за рубинени устни. Понякога тя губи реални очертания, явява се като далечно видение, като спомен. В центъра на любовната му лирика, както и при Дебелянов, стоят чувствата и настроенията, които обичаната девойка е породила у него. В някои любовни стихотворения поетът е нанесъл незабравими лирични пейзажи. Природата оживява в мечтателен унес или в тиха скръб. Смирненски ѝ вдъхва собствените си душевни състояния.

Далече се сливат и губят блестящите релси
сред цъфнали шипки и трепетна ръж
и старият орех бленува широко прострел се,
обкичен с седефени капчици дъжд.

«Вечерно ехо»

или:

Замислена вечер над златни поля
разстилаше тиха тъга
и в свежия въздух над нас,
простряна бе цветна дъга.

«Минало»

В някои любовни стихотворения Смирненски неповторимо съчетава тъгата и смеха, шегата и нежния лиризм. Изящният песенен стих в „Снежна песен“ звучи съвсем сериозно. Изведнъж накрая поетът внася бохемски дух, стихотворението завършва с изненадваща самоирония:

И напразно тук сега
някой черен дух шепти:
„Плъзгаво е по снега
в тези нощни самоти!“

Ах, над нашите глави
смешна истина звъни:
плъзнали сме се, уви,
още в ранни младини!

Във втората част на „Снежинки“ поетът през сълзи се смее на своята любовна мъка. Той умее да вижда трагичното в комична светлина:

Сигур защото е зима,
вятър ме вей, Лорелай —
вятър в сърцето бушува,
вихър из джоба витай.

По време на боледуването си от паратиф Смирненски написва една блестяща импровизация за Лорелей, която неочаквано се мярва пред прозореца. В нея с непостижимо майсторство се сливат лиризмът, скръбта и непринуденият хумор.

А през тънките бели завеси
вмиг разле се усмивка-корал,
сякаш слънчево минало спре се
и отнесе и гнет, и печал.

И за сбогом през тънки завеси
пак нашепна ми погледа син:
„На челото студени компреси,
а в устата таблетка хинин!“

В тази неочаквана духовита поанта в същност се съдържа толкова безнадеждност! В лирико-хумористичните любовни стихотворения Смирненски постига свой неповторим стил.

В неговата революционна поезия има една любовна строфа — в стихотворението „През бурята“. В първата редакция под заглавието стои посвещение „На другарката Задумич“. Както казахме, така той е наричал Пенка Генджева. В тази строфа Смирненски пръв възпя възвишената любов на истинските комсомолци. Поетът е уверен, че ще загине в жестокия двубой. С голяма нежност той се обръща към обичаното момиче, с което го свързва бойно другарство. С рицарско благородство поетът мечтае то да бъде щастливо след неговата смърт, да вкуси от радостта на победата. Яворов, Дебелянов, Лилиев с разкъраване от болка сърце изплакаха своята отчужденост от живота, своето безверие, мъчеха ги угризения за неизпълнен обществен дълг. Смирненски вярваше в комунистическия идеал, с целия си младежки жар гореше в борбата за неговото осъществяване. И затова, колкото и тежки да са личните му болки, в по-късната му интимна лирика няма такива кризи, няма песимизъм. Но меланхоличното настроение, тематиката предразполагат към влиянието на символизма, който по това време е още на мода.

В същност естетиката на Смирненски е коренно противоположна на естетиката на тази школа. Но той е увлечен от големия талант на Яворов, Дебелянов, Лилиев, Блок и използва някои символистични похвати. Срещат се на места отвлечени, книжни образи, които изстудяват непосредственото чувство: „че нощем градът е легенда незнайна“, „а всеки стих съм е и скръбен надслов“, „но в света любовта е усмивката сетна / на поронена златна звезда“ и др. Често той употребява епитети с неопределено съдържание, които създават впечатление за нещо призрачно, неуловимо: „миражите тленни“, „неведоми страни“, „странна мечта“, „болка безименна“, „бянове смътни“, „девица незрима“ и др. От реквизита на символистите са дошли и изразите „черния плащ на скръбта“, „под мрамора на вечната разлъка“, „мраморния саркофаг на развенчаните мечти“ и др. Трябва да отбележим, че и Яворов и Дебелянов въпреки увлечението им по символизма не можем да наречем символисти. И Лилиев навинаги е верен на мъртвите канони на школата. И в интимната лирика на Смирненски горещото чувство често разтопява ледената обвивка на мъглявите символистични образи и се отлива в ясни, нежно изваяни форми, които го свързват с най-хубавото от литературното наследство на неговите учители. Смирненски в тези стихотворения е проявил виртуозно стихотворно майсторство. Най-често е използвал плавния ритъм на трисричните размери. Въпреки симетричните строфи никъде не се получава монотонност. Докато в го-

